

УДК 811.161.2

Анжеліка ЗИНЯКОВА

м. Миколаїв

НАГОЛОШЕННЯ ОСОБОВИХ ДІЄСЛІВ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ «ДРУГОГО ЖМУТКУ» ЗБІРКИ «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ»)

Поетична творчість І. Франка, безперечно, вивчалася і вивчається в літературознавчому аспекті. В аспекті ж лінгвістичної проблематики вона є об'єктом нечисленних наукових досліджень. Хоча на сьогодні загальновідомо, що в системі ритмомелодійних та поетичних засобів віршування провідна роль належить наголосу. Вивчення його поведінки та функцій у поетичному мовленні є найменш дослідженим в сучасній українській акцентології. Тому й постає необхідність різноаспектного вивчення мовотворчості корифея рідного слова.

Ключові слова: ідеоцикл; акцентуація; акцентна парадигма; наголос; наголошування; особові дієслова.

У системі ритмомелодійних та поетичних засобів українського віршування визначальна роль належить наголосу. Вивчення його поведінки та функцій у поетичному мовленні є найменш дослідженими в сучасній українській акцентології. Цим і зумовлена актуальність запропонованої наукової розвідки.

Дослідженню акцентуаційних особливостей слів різних морфологічних класів на матеріалі поетичних творів корифеїв рідного слова І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки присвятили свої фундаментальні праці та наукові розвідки З. М. Веселовська, В. Г. Скляренко, В. М. Винницький, А. П. Білоштан, А. А. Зинякова, В. В. Желязкова, О. Шестопал, Л. Легка. Наголошування ж дієслів та дієслівних форм на літературному, діалектному й історичному рівнях свого часу почав вивчати зачинатель української акцентології О. Потебня [6]; на ґрунті української мови це питання дослідив, встановивши певні закономірності в наголошуванні дієслівних основ, В. Русанівський [7]; поглибив і продовжив вивчення акцентуації цього класу слів на сучасному та частини діалектному рівнях В. Винницький [1, 2]; історичний коментар щодо наголошування похідних дієслів на – *iti* подав В. Скляренко [8].

Метою публікації є: з'ясувати особливості наголошування особових дієслів у поетичних творах І. Франка (на матеріалі збірки «Зів'яле листя» поезій «Другого жмутку»).

Дієслово, на відміну від інших частин мови, має досить своєрідну акцентуаційну систему. Тут існують певні закономірності як у наголошуванні інфінітивних форм, так і при дієвідмінюванні дієслів. Так, з'ясовуючи закономірнос-

ті наголошування дієслівних основ, В. Русанівський зробив висновок про те, що при визначенні акцентного типу дієслова багато важить його належність до певного структурного класу, а також взаємовідношення різних наголошених форм у його межах. Коли цього виявляється недостатньо, враховується також наявність суфіксів у дієслівних основах, походження дієслова, видова співвідносність дієслівних основ тощо [9, 303]. Загалом же, В. Русанівський стверджував, що «різні дієслівні утворення й форми рідко мають в українській мові постійний наголос на якійсь певній морфемі» [7, 58]. Дієслів же зі сталим наголосом порівняно небагато. Найпоширеніше постійний наголос виявляє себе у формах дієслів доконаного виду, що мають префікс *ви-*: *ви'бігти, ви'біжу, ви'біжиш, ви'біжемо, ви'бігши, ви'біжи*. Сталий наголос мають дієслова І дієвідміни з суфіксами *-ува-, -а-, -ну-, -і-*: *перепи'сувати, перепи'сую, перепи'суєш, перепи'суємо, перепи'суєте, перепи'сують, перепи'суй*. Змінний наголос має переважна більшість дієслів. Наголос може змінювати свою позицію у межах однієї морфеми, основи слова чи всього слова загалом (переходити на закінчення): *авансу'вати, авансу'вав, авансую, авансу'ємо, аванс'ований, авансуючи* (у межах суфікса *-ува-*); *пек'ті, печу', печеш, печем'б, печуть, пік, пекла', пеклі'*, тощо [7, 59]. Отже, на думку науковця, система акцентування дієслів є досить складною.

В. Винницький акцентуацію дієслів проілюстрував на прикладах поетичної творчості письменників ХІХ століття: «Наприклад, у поезії І. Франка вони [дієслова] вживаються з різним наголошуванням. Так, у 1-й особі однини простого майбутнього часу доконаного виду деякі з

них мають флексійне (нормативне) акцентування: *ввійду́, дійду́*. Однак більшість дієслівних форм функціонує з паралельним наголосом – флексійним і префіксальним або кореневим. Причому з двох дублетних наголосів переважає флексійний, тобто літературний. Таке наголошування засвідчується у формах дієслів *зійду́ і зійду, піду́ і піду, прийду́ і прійду...*» [3, 115–116]. Ці відхилення в літературному наголосі спричинені, на думку науковця, вживанням різних віршованих розмірів, ритмічною організацією і структурою фраз, збереженням народного (коломийкового) метру вірша, а також різними просодичними обставинами, впливом південно-західної діалектної акцентуації дієслів тощо.

В. Скляренко, досліджуючи історію становлення наголосу, писав про те, що в праслов'янській мові дієслова, утворені від слів з баритонною а. п., отримували баритоновану акцентуацію (на початкових складах): **b'aviti *b'avĩt̃*, від слів з окситонованою а. п. – окситоновану (на останньому складі): **b'orĩti, *borĩt̃*, від слів з рухомою а. п. – рухому акцентуацію: **brodĩti *brodĩt̃* [8, с. 327].

У ході аналізу фактичного матеріалу нами було зафіксовано значну кількість особових дієслів з наосновним (акцентна група Н) та флективном (акцентна група Ф) наголосом.

Подаємо лексеми з наосновним наголосом, що мають неповну акцентну парадигму:

Бажāju [X, 44]¹ – 1 ос. одн. теп. часу; *бажáє* [XVIII, 52] – 3 ос. одн. теп. часу; *бажáють* [XVIII, 52] – 3 ос. мн. теп. часу; *бажáв би* (двічі) [X, 44] – 3 ос. одн. майб. часу.
Бáчу [IX, 43] – 1 ос. одн. теп. часу; *бáч* [II, 36] – 2 ос. одн. теп. часу; *бáчите* [XII, 46] – 2 ос. мн. теп. часу; *бáчив* [VIII, 41] (ч. р.), *бáчила* [IX, 42] (ж. р.) – у 3 ос. одн. мин. часу; *бáчуть* [X, 43] – 3 ос. мн. теп. часу.
Б'ється (двічі) [X, 44; XVIII, 52] – 3 ос. одн. теп. часу; *б'ються* [XVII, 51] – 3 ос. мн. теп. часу.
Бою́сь [X, 43] – 1 ос. одн. теп. часу; *бої́ться* [IX, 43] – 3 ос. мн. теп. часу.
Впа́ду [VII, 40] – 1 ос. одн. майб. часу, *впа́в* [VII, 40] (ч. р.), *впа́ла* [XVI, 49] (ж. р.) – 3 ос. одн. мин. часу.
Втіка́ю [V, 39] – 1 ос. одн. теп. часу; *тіка́є* – 3 ос. одн. теп. часу; *вті́к* [XV, 48] – 3 ос. мн. мин. часу.

Дзвоні́в [IV, 38] – 2 ос. одн. мин. часу; *дзвоні́ть* [II, 36] – 3 ос. одн. теп. часу.

Дума́ю [XII, 45] – 1 ос. одн. теп. часу; *дума́в* (тричі) [IX, 42; IX, 43; XII, 46] – 3 ос. одн. мин. часу.

Зга́сне [XVII, 50] – 3 ос. одн. майбутнього часу; *пога́с* [IV, 38] – 3 ос. одн. мин. часу.

Здаю́сь [XII, 45] – 1 ос. одн. теп. часу; *зда́лсь* [XII, 46] – 3 ос. одн. мин. часу.

Зна́ю (двічі) [XIX, 54] – 1 ос. одн. теп. часу; *зна́єш* (двічі) [XIX, 53] – 2 ос. одн. теп. часу; *зна́є* [XVI, 50] – 3 ос. одн. теп. часу.

Ляка́юсь [XVIII, 52] – 1 ос. одн. теп. часу; *ляка́ються* – 3 ос. мн. теп. часу.

Можу́ (п'ять разів) [VII, 40; XIII, 48; X, 43] – 1 ос. одн. теп. часу; *мі́г* [XIII, 48] – 1 ос. одн. мин. часу.

Му́чнтесь [XII, 46] – 2 ос. мн. теп. часу; *му́чнтесья* [XVIII, 52] – 3 ос. мн. теп. часу.

Ті́сне [XVI, 49] – 3 ос. одн. теп. часу; *поті́сне* [I, 36] – 3 ос. одн. майб. часу.

Пла́чу (двічі) [X, 43] – 1 ос. одн. теп. часу; *пла́че* (тричі) [VIII, 41; VIII, 42; XVII, 50] – 3 ос. одн. теп. часу.

Пропáла (тричі) [VII, 40; XVI, 49] (ж. р.), *пропа́ло* (двічі) [VII, 40] (ч. р.) – 3 ос. одн. мин. часу; *пропа́де* [XVII, 50] – 3 ос. одн. майб. часу.

Розбі́ла [II, 37] – у 3 ос. одн. мин. часу; *розбі́ли* [XIX, 53] – 3 ос. мн. мин. часу.

Сказáли [XII, 46] – 3 ос. мн. мин. часу; *ска́жуть* [XIX, 52] – 3 ос. одн. майб. часу.

Сто́ю (двічі) [V, 39; X, 44] – 1 ос. одн. теп. часу; *стоя́в* – 1 ос. одн. мин. часу.

Ста́не [XVIII, 51] – 3 ос. одн. майб. часу, *ста́ло* [VII, 40] – 3 ос. одн. мин. часу.

Тьми́в [XVII, 50] – 1 ос. одн. мин. часу; *тьми́ться* [XVII, 51] – 3 ос. одн. теп. часу.

Чи́ню [XIX, 54] – 1 ос. одн. теп. часу; *чи́ниш* (чотири рази) [XIX, 53] – 2 ос. одн. теп. часу.

Чу́ю (сім разів) [VIII, 41; IX, 43; X, 43] – 1 ос. одн. теп. часу, *чу́в* (двічі) [XII, 45] – 1 ос. одн. мин. часу.

Щез [XVI, 49] (ч. р.), *щезла́* [IX, 42] (ж. р.) – 3 ос. одн. мин. часу; *щезне́* [IX, 43] – 3 ос. одн. майб. часу.

Також у поезіях нами зафіксовано особові дієслова, що вживаються тільки в одній із форм з наосновним наголосом: *блі́ма, боку́є, болі́в, бунту́єсь* (двічі), *валі́сь, вважáв, вдурі́в, виві́в, відер, ві́мовлю, ві́рне, ві́сохли, ві́схне, ві́ють, відбі́г, відбі́лась, відда́м, відда́мся, відпові́сть, відсу́нула, ві́руете, вору́ш, вору́шиться, впи́-*

¹ Римською цифрою позначений номер поезії у «Другому жмутку», арабським числом – сторінка у книзі. Наприклад: [X, 44], де X – десята поезія «Другому жмутку» на 44 сторінці.

вається, вп'ялілась, вспів, встане, вхопіла, гляну, гнутья, голосіли, гонить, гою, грають, гуляє, догадались, дождіає, душить (двічі), жив, животів, забуваю, забудь, зав'яла, завмерло, загіб, закіло, закрівся, закрутілась, запер (-ла), заповнив, зареготавсь (двічі), засів (-ла), заспокій, затріснув, збівся, згінуть, згубили, зірвав, з'їдає, зламався, знайшов (двічі), змінялась, знайте, зневіривсь, зробів, зстілась, зустрів, казали, капає, кишать, кінувся, клекоче, кліче, клонить, крається, красіє, кортіло, кохаю, кричали, купав (-лася), леліав, лівить, мёрзла, мёркне, міниться, міркують, мішали, мордуй, мріє, мушиш, мушу, надходить, наситилась, ненавиджу (тричі), несліяся, нюхали, обпало, обуривсь, окріпну, ослабне, осліпну, осяяв, палахкоче, пашіють, піднімається, підсїдає, підслухую, піниться, плач (двічі), побивається, поборів, повстає, погорджую, пожёрла, показав, покїнув, поклепав, помандрую, порвється, породїла (двічі), походжає, похоронїла, почуєш, представивсь, призначив, припадь, прїсне, прогбнює, прокінесь, промовив, пустїла, (пусти'лась), рвється (двічі), ріж, ріюсь, робїв, розві'явь, роздёр (-ла), розпалїв, розпливається, розпрїсне, розумїю, сип, скбчу, слабшає, слухай (двічі), смїєсь, смокче, снували, создав, спадуть, спїмав, спїшїться, спинївь, спочїну, ссе (двічі), стелиться, стерпїв, стїне, стбгне, стбю, стратили, сумїй, творить (двічі), тїсне, тїшать, тбне, трїбчеться, труть, тїлю, тїжу, тяг, ув'ядає, узяв, упдає, ускбчили, утїхне, уявляють, хвилїє, холбне (двічі), цуравсь, чи'ню, читай, швїяка, шепнула, шумїть, явївьсь, явїлась (двічі).

Отже, більшість поданих лексем мають таку ж саму акцентуацію й у сучасній українській літературній мові (для зіставлення було використано такі лексикографічні джерела: Головащук С. І. Словник наголосів : понад 20 000 слів / С. І. Головащук. – К. : Наукова думка, 2003. – 319 с.; Погрїбний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрїбний. – К. : Радянська школа, 1959. – 602 с.; Українська літературна вимова і наголос : словник-довідник / за ред. М. А. Жовтобрюха – К. : Наукова думка, 1973. – 724 с.). Привертає увагу розбіжність у наголошуванні дієслів *пропаде, сто'ю, чи'ню*, котра пов'язана з римуванням та ритмічною організацією поетичного твору, а саме: за для збереження силабо-тонічної системи віршування, зокрема трискладової стопи. У сучас-

них лексикографічних джерелах маємо: *пропаде', стою', чиню'*.

З флективним наголошенням нами зафіксовано переважно дієслова 3 особи однини теперішнього часу дійсного способу та 2 особи однини наказового способу в одній із форм: *берє, ведє, віднайде', грїзє, додає, долива', дрожї, женє, жди, завмира', задрїма', зазира', засне', згада', зирне', йди, кладу', кленї (двічі), любї, напиха', опліта', підїйма', пройде', сїче', скажї, терпїть, тремчу', тужї*. Таку ж акцентуацію подані лексеми мають і в сучасних лексикографічних джерелах.

Отже, акцентуаційний аналіз особових дієслів у «Другому жмутку» збірки «Зів'яле листя» дає підстави стверджувати, що загалом авторське наголошування не відрізняється від сучасної літературної норми. Лише в окремих контекстах спостерігаємо розбіжності з сучасною акцентуаційною нормою, однак такі приклади є епізодичними і, як правило, підпорядковані ритмомелодичній структурі вірша (хоча й західноукраїнська парокситоне́за мала вплив). Подальший же аналіз акцентуації дієслів поетичних творів Каменяра дасть можливість з'ясувати основні тенденції їхнього наголошування в українській літературній мові, що дасть можливість простежити і специфіку ідеостилу, в даному контексті, поета-лірика.

Список використаних джерел

1. Винницький В. М. Акцентуаційні етюди / В. М. Винницький. – Жовкла, Місіонер, 2004. – 282 с.
2. Винницький В.М. Функційне навантаження українського наголосу / В. М. Винницький. – Львів : ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2010. – 376 с.
3. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К. : Радянська школа, 1984. – 1984. – 159 с.
4. Головащук С. І. Словник наголосів: понад 20 000 слів / С. І. Головащук. – К. : Наукова думка, 2003. – 320 с. – (Словники України).
5. Погрїбний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрїбний. – К. : Радянська школа, 1959. – 602 с.;
6. Потєбня А. А. Ударение / А. А. Потєбня. – К. : Наукова думка, 1973. – 167 с.
7. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ / В. М. Русанівський. – К. : Радянська школа, 1977. – 64 с.
8. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К. : Українська книга, 1998. – 343 с.
9. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 302–311.
10. Українська літературна вимова і наголос : словник-довідник / за ред. М. А. Жовтобрюха – К. : Наукова думка, 1973. – 724 с.
11. Франко І. Твори в 20-ти томах / І. Франко. – К. : ДВХЛ, 1952. – Т. 11. – 575 с.

Anzhelika ZYNYAKOVA

Mykolaiv

**THE ACCENTUATION OF PERSONAL VERBS IN POETRY OF I. FRANKO
(BASED ON POETRIES «ORUHYY ZHMUTOK» IN COLLECTION «WITHERED LEAVES»)**

Ivan Franko's poetry undoubtedly has been and still is being studied in literary science aspect. In terms of linguistic issues it's an object of countless scientific researches. Nowadays it's a well-known fact that emphasis plays the main role in the system of rhythm-melodic and poetic versification devices. The studies about its bearing and function in poetry are the least researched in modern Ukrainian accentology. That's why there's a need in a different aspect research of the native word coryphaeus's linguistics.

Key words: accentuation, accentual paradigm, stress, emphasis, personal verbs.

Анжеліка ЗИНЯКОВА

г. Николаев

**УДАРЕНИЕ ЛИЧНЫХ ГЛАГОЛОВ В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ И. ФРАНКО
(НА МАТЕРИАЛЕ ПОЭЗИЙ «ВТОРОГО ПУЧКА» СБОРНИКА «УВЯДШИЕ ЛИСТЬЯ»)**

Поэтическое творчество И. Франко изучалось и изучается в аспекте литературоведения. В аспекте лингвистической проблематики оно было объектом незначительных научных исследований. Хотя на сегодня известно, что в системе ритмомелодичных и поэтических средств стихотворчества главная роль принадлежит ударению. Изучение его поведения и функций в поэзии наименее исследовано в современной украинской акцентологии. Поэтому возникла необходимость разностороннего изучения идиостиля корифея родного слова.

Ключевые слова: ударение; акцентуация; акцентная парадигма; личные глаголы.

Стаття надійшла до редколегії 01.04.2017

УДК 82-31

Світлана ЄВТУШЕНКО

м. Київ

coevtushenko@ukr.net

**ОБРАЗ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
В УКРАЇНСЬКІЙ ПОСТКОЛОНІАЛЬНІЙ ПРОЗІ**

На пострадянському просторі бракує об'єктивних досліджень радянського періоду. Звідси відчуття незавершеності історичного періоду і постійне культивування минулого в політиці та культурі. Також неосмілене радянське минуле сприяє поширенню ностальгійного дискурсу. Амбівалентна природа ностальгії вимагає критичної рефлексії. Туга за радянським найвиразніше виявляється в російській масовій культурі. Старше покоління польського суспільства позитивно згадує Польську Народну Республіку. В українському суспільстві ностальгія за Радянським Союзом пов'язана зі спогадами про дитинство, молодість, а також ідеалізацією попереднього життя. Ностальгія за радянським минулим не сприяє ментальній модернізації суспільства, що спричиняє гостру критику радянського періоду. Оксана Забужко в есеї «Меню для демократії» описує радянське суспільство як кастове в давніх традиціях азіатських деспотій. Юрій Андрухович актуалізує образ Радянського Союзу як «Великої Зони». У романі «Мак червоний в росі...» Марина Гримич викриває образ міфічної «зразкової радянської дійсності» 60-х років. У романі «Танго смерті» Юрія Винничука випсаний образ «советів». Об'єктивні та суб'єктивні причини пояснюють негативний образ Радянського Союзу у вітчизняному дискурсі. Подібні рефлексії важливі, проте цікавим видається польський досвід «реанімування» радянського дискурсу.

Ключові слова: радянський дискурс, ностальгія, імперія, українська проза, Радянський Союз.

Сучасні дослідники наголошують на «значущості історичної пам'яті і рефлексії історичного досвіду» (Ірина Костеріна). Свідченням цього виступають чисельні наукові розвідки, автори яких так чи інакше намагаються визначити місце і роль історії та пам'яті в сучасному суспільстві. Знаковими вважаються роботи видатного французького історика П'єр Нора, який

запропонував відмежовувати такі категорії як «історія» та «пам'ять». Варто також згадати дослідження А. Ассман та Я. Ассман. Зокрема, А. Ассман у своїх працях («Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика», «Новое недовольство немецкой мемориальной культурой», «Распалась связь времен? Взлет и падение темпорального режима